

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Центр заочного та дистанційного навчання
Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота -
магістерський дослідницький проект
053 «Психологія»
на тему:**

**ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗЕНІТНО-РАКЕТНИХ ВІЙСЬК**

Виконала: здобувачка 2 курсу магістратури
галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові
науки», спеціальність 053 «Психологія»
Воловик Яна Олександрівна

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Гурін Руслан Сергійович

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент
Джеджик Ольга Володимирівна

АНОТАЦІЯ

Воловик Я.О.

Психологічні характеристики військовослужбовців зенітно-ракетних військ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерський дослідницький проект на здобуття освітнього ступеню «Магістр» за спеціальністю 053 «Психологія»

Національний університет «Одеська юридична Академія», Одеса, 2024 рік

Зенітно-ракетні війська Повітряних Сил Збройних Сил України відіграють одну з ключових ролей під час ведення бойових дій сьогодення. Тому актуальність розгляду психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ не викликає сумніву.

Діяльність військовослужбовців Повітряних сил характеризується значними не лише фізичними, а й психологічними навантаженнями, особливо в період ведення бойових дій. Тиск відповідальності за прийняття відповідних бойових рішень, навантаження у зв'язку з обробкою великої кількості інформації, яка змінюється щосекунди, емоційний тиск, пов'язаний з обмеженням часу на реагування ситуації – все це потребує наявності не аби яких психологічних характеристик.

Метою дослідження є розробка рекомендацій щодо розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Об'єктом дослідження є психічні новоутворення особистості військовослужбовців.

Предметом дослідження є психологічні характеристики військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Рекомендовано при роботі з розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Розроблені рекомендації спрямовані не тільки на розвиток фізичних навичок, але й на підвищення рівнів критичного мислення, мотивації до службово-бойової діяльності, стресостійкості, емоційно-вольової стійкості, вмінь брати відповідальність за

прийняття рішень, усвідомлення власної військово-професійної майстерності. Врахування індивідуальних особливостей військовослужбовців, таких як вік, стать, освіта, вид служби є критично важливим у процесі впровадження розроблених рекомендацій.

Ключові слова: психологічні характеристики, військовослужбовці, зенітно-ракетні війська.

SUMMARY

Volovyk Ya. O.

Psychological characteristics of military men of the anti-aircraft missile forces. – Qualification scientific work in the form of a manuscript. Master's research project for applying the degree of «Master» in the specialty 053 «Psychology»

National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2024

The anti-aircraft missile forces of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine play one of the key roles in conducting modern combat operations. Therefore, the relevance of considering the psychological characteristics of military men of the anti-aircraft missile forces is beyond doubt.

The activities of Air Force military men are characterized by not only significant physical but also psychological strain, especially during military action operations. The pressure of responsibility for making appropriate combat decisions, the exertion connected with processing a large amount of information that changes every second, the emotional pressure associated with the limited time to respond to the situation – all this requires the availability of certain psychological characteristics.

The purpose of the research is to work out recommendations for the development of psychological characteristics of military men of the anti-aircraft missile forces.

The object of the research is mental neoplasms of the personality of military men.

The subject of the research is psychological characteristics of military men of the anti-aircraft missile forces.

It is recommended when working on the development of psychological characteristics of military men of the anti-aircraft missile forces. The formulated recommendations are aimed not only at the development of physical skills, but also at increasing the levels of critical thinking, motivation for service and combat activities, stress resistance, emotional and volitional stability, the ability to take

responsibility for decision-making, and awareness of one's own military and professional mastery. Taking into account the individual characteristics of military men, such as their age, gender, education, and type of service is critically important in the process of implementing the developed recommendations.

Keywords: psychological characteristics, military men, anti-aircraft missile forces.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНО-РАКЕТНИХ ВІЙСЬК.....	14
1.1. Організація дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.....	14
1.2. Методи та методики дослідження.....	16
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНО-РАКЕТНИХ ВІЙСЬК.....	27
2.1. Аналіз результатів анкетування щодо дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ	27
2.2. Результати досліджень психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.....	34
2.3. Рекомендації щодо розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ	46
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	52
ДОДАТОК.....	57

ВСТУП

Актуальність теми. З початком збройної агресії 2014 року росії проти України зенітно-ракетні війська виконують одну з ключових функцій із забезпечення протиповітряної оборони країни від зовнішніх загроз, особливої значущості зенітно-ракетні війська набули після повномасштабного вторгнення росії в 2022 році, як з землі, так і з повітря. Саме тому дуже важливо комплектувати підрозділи зенітно-ракетних військ військовослужбовцями, які наділені психологічними характеристиками, притаманними саме до цього виду діяльності. Дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ є важливою науковою проблемою, оскільки специфіка їхньої діяльності пов'язана з високим рівнем відповідальності, ризиком для життя, необхідністю швидко приймати рішення у стресових ситуаціях та ефективно працювати у складі колективу. Зенітно-ракетні війська виконують стратегічні завдання з охорони повітряного простору, що ставить підвищені вимоги до психологічної стійкості, оперативності мислення та здатності працювати під тиском. Нормативним актом, який регламентує процедуру професійно-психологічного відбору кандидатів на вступ до Лав Збройних Сил України, включаючи військовослужбовців зенітно-ракетних військ, є Інструкція з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту. Ця інструкція встановлює єдині вимоги до проведення оцінки психологічних, когнітивних і морально-етичних якостей військовослужбовців для їхньої подальшої ефективної служби у підрозділах та використовується на етапі відбору кандидатів в зенітно-ракетні війська Повітряних Сил України Збройних Сил України [11].

Тема психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ є особливо актуальною для України в умовах сучасної війни, оскільки саме зенітно-ракетні війська виконують одну з ключових функцій у забезпеченні повітряної безпеки та оборони країни від зовнішніх загроз.

Дослідження питання психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ має велике значення для підвищення ефективності оборонної здатності України, адже сучасні бойові дії вимагають від військових здатності швидко реагувати на зміну обстановки, ефективно справлятися з психологічним тиском, правильно оцінювати ситуацію та діяти в умовах невизначеності.

У зв'язку з високими вимогами до психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ, важливим є розуміння та їхня оцінка, а також розробка заходів для їхнього розвитку та підтримки. Як визначено у Наказі Головнокомандувача Збройних Сил України від 14.04.2021 № 97 психологічний відбір та підготовка повинні враховувати не лише фізичну підготовленість і технічні знання, але й готовність особистості до стресових ситуацій, здатність до роботи в команді та прийняття рішень в умовах тиску [29].

Психологічні характеристики військовослужбовців, такі як стресостійкість, критичне мислення, емоційно-вольова стійкість, мотивація до службово-бойової діяльності, усвідомлення власної військово-професійної майстерності та здатність брати відповідальність за прийняття рішень мають неабияке значення для військовослужбовців зенітно-ракетних військ та є критично важливими для ефективності служби в зенітно-ракетних військах та успішного виконання бойового завдання.

З огляду на те, що українські зенітно-ракетні підрозділи регулярно стикаються з високоточними масованими ударами противника, від їхньої психологічної готовності залежить не лише ефективність виконання завдань, але й безпека цивільного населення, а також загальний успіх оборонної стратегії повітряного простору України.

Отже, актуальність порушеного питання зумовлена недостатньою розробленістю професійного відбору військовослужбовців до Лав Збройних Сил України, з урахуванням особливостей роду військ, в тому числі і психологічними характеристиками, якими мають бути наділені саме

військовослужбовці зенітно-ракетних військ, а також розвитком та удосконаленням психологічних характеристик на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення та розвитку психологічних характеристик військовослужбовців досліджувалися багатьма науковцями, в тому числі і вітчизняними. Такі вчені як В. Алещенко [18], О. Кокун [18], О. Сафін [37], В. Ягупов [43], М. Яцюк [46] дотримуються думки, що потрібно досліджувати особливості психологічних характеристик військовослужбовців ще на етапі професійного відбору. Підґрунтям цього є дослідження М. Єрмошина та О. Кулєшова, в якому визначено, що для військовослужбовців зенітно-ракетних військ характерні специфічні психологічні характеристики, що обумовлені особливостями виду діяльності [14]. Так, критичне мислення – важлива психологічна характеристика, що забезпечує успішну діяльність військових зенітно-ракетних військ. Критичне мислення дає змогу військовослужбовцям своєчасно реагувати на атаки, приймати правильні рішення в умовах обмеженого часу та великої кількості факторів, що постійно змінюються [17]. Стресостійкість дозволяє не лише ефективно реагувати на швидко змінювану ситуацію, але й зберігати психічну рівновагу навіть під час інтенсивних атак з боку ворога, що безпосередньо впливає на успішність виконання бойових завдань і на здатність до оперативного реагування в критичних ситуаціях [13], [19], [31].

На думку Н. Лозінської [25] мотивація до службово-бойової діяльності є ключовим чинником, що визначає рівень залученості військових до виконання своїх обов'язків. Вміння брати відповідальність за прийняття рішень передбачає здатність військовослужбовців нести відповідальність за свої дії та рішення в умовах високої напруги. Відповідальність за прийняті рішення має величезне значення для збереження не лише боєздатності підрозділів, але й безпеки особисто військовослужбовців та мирного населення [25]. Усвідомлення власної військово-професійної майстерності сприяє розвитку впевненості у власних силах і можливостях. Висока

професійна майстерність дозволяє не тільки правильно управляти технікою, а й забезпечувати її ефективне використання в умовах бойових дій, що, в свою чергу, підвищує загальний рівень боєздатності підрозділів. На думку С. Костів, емоційно-вольова стійкість – здатність військовослужбовців зберігати внутрішній контроль і рішучість навіть в умовах бойових дій. Збереження емоційно-вольових якостей, визначає автор, дозволяє військовим підтримувати дисципліну, діяти згідно з планом навіть за складних умов і не втрачати мотивацію в ситуаціях, коли інші можуть впасти в паніку або відмовитись від виконання завдань [22].

Дослідженням психологічних характеристик військовослужбовців, які притаманні на нашу думку саме військовослужбовцям зенітно-ракетних військ, займалися такі українські науковці, як: В. Алещенко [1], І. Аршава [3], О. Бойко [5], А. Бондар [7], Л. Гуменюк [10], М. Єрмошин, О. Кулешов [10], Д. Кисленко [17], О. Кокун [18], С. Костяк [28], Н. Лозинська [25], Н. Мась [22], В. Мороз [18], Т. Мотрук, Г. Нікітенко [41], О. Олійник [28], В. Осьодло [30], К. Пасько [31], Є. Потапчук [28], В. Шебанова [41], В. Ягупов [41] та інші.

Проаналізувавши наукові публікації вищезазначених учених, можна зробити висновок, що вчені активно досліджують психологічні характеристики та якості військовослужбовців, визначають методики щодо їх дослідження, зміни психологічних особливостей під час виконання бойового завдання тощо. Підґрунтям цьому є дослідження, наприклад З. Комар, в якому автор вивчав питання впливу негативних чинників на психологічну стійкість воїна [13]. В. Конаржевська та А. Сіренко в своїй роботі досліджують критичне мислення, як складову комунікативних якостей військового лідера, властивості критичного мислення, що дозволяють ефективно формувати комунікативну компетентність військового лідера. Д. Кисленко розглядає комплексний підхід до вивчення впливу критичного мислення на діяльність військових керівників оперативного рівня, а також у

визнанні цього виду мислення як ключової компетенції, необхідної для адаптації до змінюваних умов сучасного бойового середовища [13].

Н. Беньковська та О. Кіріакіді досліджували методи розвитку критичного мислення, процес професійної підготовки серед офіцерів. Н. Гутовська в своїй роботі дослідила як участь військовослужбовців в бойових діях впливає на рівень нервово-психічної стійкості. К. Пасько та Т. Мотрук вивчали стресостійкість військовослужбовців, призваних під час мобілізації, які виконують бойове завдання [31]. М. Яцюк дослідила вплив бойового стресу на військовослужбовців під час виконання завдання та емоційні зміни військовослужбовців після повернення в пункт постійної дислокації [46]. В. Шебанова та Г. Нікітенко дослідили та визначили особливості мотивації для військовослужбовців та мотиви на вступ до Лав Збройних сил України військовослужбовців [41]. О. Ярещенко та О. Моргунов вивчали питання психологічної готовності, мотивації до діяльності в екстремальних умовах, психологічні особливості, які здатні забезпечити якісну та успішну підготовку до бойових дій [45].

В. Алещенко дослідив питання психологічної готовності військовослужбовців, в тому числі і мотиваційний компонент. Н. Мась та О. Сафін визначили, що мотивація досягнення цілей впливає на психологічну готовність до ризику, психологічна готовність до ризику та мотивація до нього безпосередньо залежить від соціально-психологічної адаптивності військовослужбовця. Проте, питання розгляду психологічних характеристик військовослужбовців залишається відкритим.

Мета і дослідження. На основі теоретико-емпіричного дослідження визначити психологічні характеристики військовослужбовців зенітно-ракетних військ та розробити програму розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Завдання дослідження:

1. Вивчити організацію процесу дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

2. Узагальнити теоретико-методологічні підходи щодо вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.
3. Визначити методологічний інструментарій емпіричного дослідження.
4. Здійснити емпіричне вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.
5. Розробити програму розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Об'єкт дослідження – психічні новоутворення особистості військовослужбовців.

Предмет дослідження – психологічні характеристики військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Методи дослідження – до теоретичного аналізу зазначеної проблеми було використано порівняльний, теоретичний та емпіричний методи. Теоретичною базою дослідження виступили наукові доробки таких вчених як: О. Бойко, Л. Гуменюк, Д. Миценко, Р. Каламаж, О. Кокун, Н. Лозінська, О. Матласевич, В. Мороз, У. Нікітчук І. Пасічник І. Пішко, А. Романишин та ін.

З емпіричних методів було використано бесіду, спостереження, анкетування та психодіагностичне тестування. Зауважимо, що перші два методи поставали як додаткові, решта – як основні. Для анкетування використовувалась авторська анкета з вивчення особливостей прояву психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Під час психодіагностичного тестування було використано такі методики, як: «Розумові здібності» (Є. Потапчук); «Дослідження професійної мотивації» (В. Осьодло)»; «Коротка шкала стійкості» (Б. Сміт); «Діагностика ступеня готовності до ризику» (А. Шуберт); «Дослідження самоефективності» (Р. Шварцер). Для кореляційних зв'язків було використано критерій Пірсона.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі одного з дивізіонів військової частини А4608 Повітряного Командування Схід Збройних Сил України, м. Дніпро у 2024

році у три етапи. Усього різними видами дослідження було охоплено 100 військослужбовців зенітно-ракетних військ.

Елементи наукової новизни полягають в тому, що було визначено основні психологічні характеристики військовослужбовців зенітно-ракетних військ, такі як: критичне мислення, мотивація до службової діяльності, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, вміння брати відповідальність за прийняття рішень та усвідомлення власної військово-професійної майстерності.

Практичне значення одержаних результатів полягають в тому, що результати дослідження можна використовувати для удосконалення професійно-психологічної підготовки військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Запропонована програма впливає на розвиток шести ключових вищезазначених психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Публікації автора за темою дослідження. На основі проведеного дослідження було напрацьовано та підготовлено матеріал, який було презентовано на IX Міжнародній науково-практичній конференції: Воловик Я.О. Особливості психологічної готовності військовослужбовців: когнітивний компонент. Матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14-16 жовтня 2024 р.) Львів : Львівський науковий форум, 2024. С. 692-696.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів (п'яти підрозділів), висновку, списку використаної літератури та додатку. У вступі обґрунтовується актуальність, новизна, визначаються мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження. Основна частина присвячена вивченню особливостей психологічних характеристик притаманних військовослужбовцям зенітно-ракетних військ. У висновках сформульовано основні результати проведеного дослідження. Загальний обсяг основного тексту запропонованої роботи викладений на 49 сторінках і містить 6 таблиць і 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНО-РАКЕТНИХ ВІЙСЬК

1.1. Організація дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

Дослідження проводилося на базі одного з дивізіонів зенітно-ракетних військ Повітряних Сил збройних Сил України, пункт постійної дислокації якого базується в м. Дніпро. Для участі в експерименті було залучено 100 військовослужбовців. Метою дослідження було визначення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ та розвинути психологічні механізми для їх формування та підвищення.

В цілому організація та проведення емпіричного дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ включала в себе:

- 1) формулювання мети дослідження, пов'язаної з визначенням психологічних характеристик військовослужбовців відповідних військ;
- 2) огляд літератури – проведення теоретичного аналізу наукового фонду з питань вивчення психологічних характеристик військовослужбовців;
- 3) розробку гіпотези, що необхідно перевірити у дослідженні психологічних характеристик військовослужбовців;
- 4) вибір методів дослідження психологічних характеристик військовослужбовців;
- 5) розробку інструментарію дослідження психологічних характеристик військовослужбовців (анкети, тести, опитувальники і т. д.);
- 6) формування вибірки – вибір учасників для проведення дослідження психологічних характеристик військовослужбовців;
- 7) збір необхідних даних при дотриманні етичних стандартів;
- 8) аналіз і обробка даних;

9) інтерпретація результатів дослідження та формулювання висновків за результатами дослідження психологічних характеристик військовослужбовців.

Слід зазначити, що дослідження було розділене на три етапи –

- 1) підготовчий – розробка програми емпіричного дослідження;
- 2) психодіагностичний – безпосереднє проведення емпіричного дослідження;
- 3) аналітичний – інтерпретація отриманих даних і математична обробка.

Так, на початку підготовчого етапу дослідження, а саме протягом квітня-червня 2024 року, було здійснено пошук та вивчення наукової вітчизняної літератури з проблем дослідження психологічних характеристик військовослужбовців та зенітно-ракетних військ зокрема. Спираючись на це, підґрунтям для емпіричного дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ стали результати теоретичного аналізу зарубіжних та вітчизняних праць з теми дослідження, що зазначені у вступі.

На другому етапі (психодіагностичний), що відбувався протягом липня-серпня 2024 року була розроблена анкета та здійснений вибір методів та психодіагностичних методик відповідно для проведення емпіричного дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Під час цього етапу дослідження було обрано комплекс психодіагностичних методик, що подано в параграфі 1.2., в який увійшли такі: «Розумові здібності» за Є. Потапчук); «Дослідження професійної мотивації» (В. Осьодло)); «Коротка шкала стійкості» (Б. Сміт); «Дослідження сили волі»; «Діагностика ступеня готовності до ризику» (А. Шуберт); «Дослідження самоефективності» (Р. Шварцер) та використано у вибірці респондентів, як прийняли участь у цьому дослідженні.

На третьому (аналітичному) етапі, що відбувся у листопаді 2024, було здійснено аналіз отриманих результатів та проведена їх інтерпретація щодо дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Під час цього етапу була здійснена обробка емпіричних

даних із використанням кількісних і якісних методів дослідження за допомогою програми Microsoft Excel (див. параграф 2.2.) і розроблені рекомендації щодо розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ (див. параграф 2.3.). Саме цей етап був пов'язаний із труднощами, оскільки вимагає наявності наукової уяви та дослідницької культури (здійснення співвідношень оцінок результатів за діагностичними методиками вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ).

1.2. Методи та методики дослідження

Під час дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ було використано такі методи, як: порівняння, анкетування, бесіда, тестування, математична обробка.

Так, використовуючи метод порівняння було встановлено, що для військовослужбовців зенітно-ракетних військ методи тестування, що затверджені Міністерством оборони України, майже не відповідають специфічним вимогам цього роду військ, цієї надзвичайно відповідальної сфери. Зокрема, традиційні підходи не забезпечують достатньої оцінки когнітивних функцій, стресостійкості та навичок роботи з високотехнологічними системами, що є критично важливими для успішного виконання завдань ЗРВ.

Під час бесід і розробленої нами анкети було встановлено, військовослужбовці зенітно-ракетних військ виокремлюють та наголошують саме на таких особливостях фаху, як: критичне мислення, мотивація до службово-бойової діяльності, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, вміння брати відповідальність за прийняття рішень, усвідомлення власної військово-професійної майстерності.

Зауважимо, що психологічні вимоги до військовослужбовців зенітно-ракетних військ відрізняються від інших військових спеціальностей тим, що

вони поєднують в собі як фізичну підготовленість, так і здатність управляти складними технічними системами в умовах бойових дій і ці особливості потрібно досліджувати ще на етапі призначення на посаду.

Відтак, спираючись на актуальність започаткованого дослідження було використано такі психодіагностичні методики, що подано в таблиці 1.1.

Таблиця 11.

Психодіагностичний інструментарій для оцінки психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

№ п/п	Психодіагностичний інструментарій	Основне призначення
<i>Критичне мислення</i>		
1.	Тест “Розумові здібності” (Потапчук Є.).	Визначення загального інтелектуального рівня, а також окремих когнітивних функцій, таких як логічне мислення, увага, пам’ять та здатність до аналізу та синтезу інформації.
<i>Мотивація до службово-бойової діяльності</i>		
2.	“Дослідження професійної мотивації” (Осьодло В.).	Визначення рівня мотиваційної спрямованості на здобуття успіху.
<i>Стресостійкість</i>		
3.	Експрес-опитувальник “Коротка шкала стійкості” (Сміт Б.).	Визначення оцінки психологічної стійкості особистості, визначення здатності відновлюватися після стресових ситуацій.
<i>Емоційно-вольова стійкість</i>		
4.	“Дослідження сили волі”.	Визначення рівня самоконтролю,

		витримки та подолання труднощів в умовах стресу чи високих навантажень
<i>Вміння брати відповідальність за прийняття рішень</i>		
5.	Методика ступеня готовності до ризику Шуберт А.	Визначення тенденції особистості до ризику в умовах фізичної небезпек
<i>Усвідомлення власної військово-професійної майстерності</i>		
6.	“Дослідження самоефективності” (Шварцер Р., Єрусалем М.).	Вивчення впевненості щодо потенційної здатності зorganizуватися і діяти, щоб досягнути певної мети

Як бачимо з таблиці 1.1. для вивчення критичного мислення військовослужбовців зенітно-ракетних військ було використано тест «Розумові здібності» за Є. Потапчук. Мотивація до службово-бойової діяльності визначалася за допомогою методики «Дослідження професійної мотивації» (В. Осьодло). Для діагностування стресостійкості було використано Експрес-опитувальник «Коротка шкала стійкості» (Б. Сміт). Емоційно-вольова стійкість вивчалася за допомогою методики “Дослідження сили волі”. Вміння брати відповідальність за прийняття рішень визначалися за допомогою методики «Діагностика ступеня готовності до ризику» (А. Шуберт). Остання характеристика військовослужбовців – усвідомлення власної військово-професійної майстерності – діагностувалася за допомогою методики «Дослідження самоефективності» (Р. Шварцер).

Отже, зважаючи на те, що психодіагностичні методики, що використані під час емпіричного дослідження, ґрунтовно описані у науковій літературі, наводимо лише їх стислий опис.

Так, *тест “Розумові здатності”* спрямований на оцінку загального інтелектуального рівня, а також окремих когнітивних функцій, таких як

логічне мислення, увага, пам'ять та здатність до аналізу та синтезу інформації [12]. Ця методика є корисною для визначення рівня розумових здібностей і когнітивного потенціалу, особливо в контексті військової діяльності, де високий рівень інтелектуальних якостей важливий для ефективного виконання завдань.

Тест включає різноманітні завдання, які спрямовані на оцінку кількох ключових аспектів когнітивної діяльності, таких як:

- логічні задачі (наприклад, аналіз рядів чисел або фігур, завдання на закономірності);
- завдання на увагу (наприклад, знаходження схожих або відмінних об'єктів серед великої кількості варіантів);
- задачі на короткочасну пам'ять (наприклад, відтворення чисел або слів після їх короткочасного показу);
- завдання, що вимагають аналізу та синтезу інформації (наприклад, задачі на порівняння та узагальнення).

Для військовослужбовців зенітно-ракетних військ даний тест є корисним, оскільки він може оцінити здатність до швидкого аналізу бойової інформації – критично важливий аспект для тих, хто працює із системами, які вимагають високої точності та швидких рішень, навички концентрації та уваги, які є необхідними для моніторингу ситуації та швидкого реагування та рівень стресостійкості в розумовій діяльності – здатність мислити логічно та раціонально навіть в умовах підвищеного стресу.

Даний тест є цінним інструментом для комплексної оцінки когнітивного потенціалу військовослужбовців ЗРВ, що підвищує загальну готовність до ефективного виконання оперативних і бойових завдань.

Наступна методика – це *“Дослідження професійної мотивації”* [30]. Ця методика призначена для вивчення особливостей мотиваційної сфери в контексті її професійної діяльності. Ця методика використовується для визначення ключових факторів, які спонукають людину до професійної активності, її мотиваційних пріоритетів та рівня задоволеності від роботи.

За даною методикою можна оцінити:

1. Шкалу оцінювання результатів діяльності
2. Шкалу професійних домагань (ПД)
3. Шкалу інтернальності у сфері професійних досягнень (ІПД)
4. Шкалу професійних інтересів і цінностей (ІІ)
5. Шкалу життєвих цілей (ЖЦ)
6. Шкалу соціальної бажаності
7. Шкалу загальної активності

Основною метою використання цієї методики є оцінка професійної мотивації при відборі військовослужбовців, визначенні мотивів, які можуть бути посилені за допомогою стимулів, розробки програми мотиваційного розвитку та вдосконалення системи професійної підготовки у військових та інших професійних сферах.

В даній методиці запропоновано 90 тверджень про особливості поведінки в різних ситуаціях, на дані запитання потрібно відповідати «Так» або «Ні». Кожне питання спрямоване на визначення конкретних мотиваційних факторів. Результати відповіді дають можливість скласти профіль мотивації, який показує основні переваги, інтереси та установки особи щодо професійної діяльності.

Методика спрямована на оцінку професійної мотивації військовослужбовців, включаючи фактори, які спонукають їх до ефективного виконання обов'язків. Ця методика особливо корисна для зенітно-ракетних військ, де професійна мотивація успішно вирішує роль у підтримці високого рівня бойової готовності та ефективності виконання завдань.

Методика «Дослідження професійної мотивації» є ефективним інструментом для вивчення мотиваційної сфери військовослужбовців ЗРВ, що дозволяє команді краще розуміти свої потреби, ставлення до служби та чинників, які впливають на їхню професійну ефективність.

Для дослідження стресостійкості серед військовослужбовців зенітно-ракетних військ було застосовано експрес-опитувальник *“Коротка шкала*

стійкості” за Б. Смітом та тест на діагностику стану стресу за А. Прохоровим.

В умовах бойових дій дуже важливо визначити стійкість військовослужбовців до впливу різних стресових чинників. Для цього підходить опитувальник, який дозволяє це зробити в умовах обмеження часу Б. Сміта “Коротка шкала стійкості”[12].

Перевагою цього експрес-опитувальника є те, що в опитувальнику наведені твердження, пов’язані з ситуаціями, що дуже часто трапляються в житті кожної людини.

Особливістю цього опитувальника є те, що потрібно оцінити, наскільки те чи інше твердження є вірним стосовно конкретного військовослужбовця.

Кожне твердження оцінюється за 5-ти бальною шкалою, з розрахунку:

1 бал – повністю не згоден; 2 бали – не згоден; 3 бали – нейтральний; 4 бали – згоден; 5 балів – цілком згоден.

Кількісний показник “стійкості” за методикою складає суму балів за всіма шістьма твердженнями (твердження № 2, 4, 6 підраховуються у зворотному порядку).

За результатами тестування можна визначити рівень стійкості:

6-10 низький рівень стійкості – дуже низька швидкість відновлення психологічної стійкості; важко відновлюватися після стресових переживань і травмуючих подій.

11-22 середній рівень стійкості – більшість проблем та негараздів долається без серйозних наслідків, але деякі все ж таки порушують гармонію і врівноваженість, що виступає певним фактором ризику.

23-30 високий рівень стійкості – висока властивість до відновлення психологічної рівноваги та збереження стійкості у складних та стресових обставинах.

Результати тестування можуть бути використані для: корекції програми психологічної підготовки – надання більшої уваги тим аспектам,

що сприяють розвитку стійкості; підбору завдань і розподілу ролей у підрозділах, щоб оптимально використовувати ресурси військовослужбовців; для оцінки готовності до виконання бойових завдань в умовах високого стресу – тест відповідає, які військові потребують додаткових тренувань з розвитку стресостійкості.

Методика «Коротка шкала стійкості» [40] є корисним інструментом для оцінки готовності військовослужбовців до ефективної роботи в складних умовах та адаптації до стресових ситуацій, що є критичним місцем для військових у зенітно-ракетних військах.

Для дослідження такої психологічної характеристики, як емоційно-вольова стійкість військовослужбовців зенітно-ракетних військ, було застосовано *методику “Дослідження сили волі”*. Методика спрямована на вивчення здатності військовослужбовців до самоконтролю, витримки та подолання труднощів в умовах стресу чи високих навантажень. Для військовослужбовців зенітно-ракетних військ емоційно-вольова стійкість є критичною характеристикою, оскільки їх діяльність вимагає не тільки технічних знань і вміння працювати з високотехнологічним обладнанням, а й психологічної стійкості, дисциплінованості та здатності працювати в екстремальних умовах.

Методика дає змогу дослідити рівень самоконтролю і здатності підтримувати концентрацію в умовах стресу або небезпеки; визначити ступінь наполегливості та рішучості у виконанні складних завдань, особливо тих, що вимагають тривалих зусиль або великих витрат часу; здатність до подолання внутрішніх та зовнішніх перешкод, включаючи фізичні та психоемоційні навантаження; готовність до прийняття відповідальності за виконання важливих завдань і здатність продовжувати діяти в умовах невизначеності.

Дана методика містить двадцять тверджень, на які потрібно вибрати альтернативну відповідь до кожного з суджень. За результатами тестування командування може зрозуміти наскільки військовослужбовці здатні

працювати під стресом і в складних умовах, що є важливим для підвищення боєздатності підрозділів. Результати можуть використовуватися для виявлення військових, які потребують додаткової психологічної підтримки або тренінгів з управління стресом.

Тестування “Дослідження сили волі” є важливим інструментом для оцінки емоційно-вольової стійкості військовослужбовців зенітно-ракетних військ до виконання своїх обов’язків в умовах стресу та високих вимог. Високий рівень стійкості підвищує їхню ефективність, зменшує ризики помилок під час виконання складних завдань і покращує здатність адаптуватися до екстремальних умов[12].

Для дослідження такої психологічної характеристики, як вміння брати відповідальність за прийняття рішень військовослужбовцями зенітно-ракетних військ було обрано методику *ступеня готовності до ризику*, яку розробив А. Шуберт. Ця методика оцінки ступеня готовності до ризику є інструментом для визначення індивідуальної незалежності до ризику та здатності приймати рішення в умовах невизначеності та небезпеки. Ця методика особливо корисна для військовослужбовців зенітно-ракетних військ, де ризиковані ситуації є частиною професійної діяльності, після чого вони часто працюють в умовах високого ризику, залежно від критично важливих об’єктів, та виконують завдання, де помилки можуть призвести до серйозних наслідків.

Висока готовність до ризику супроводжується низькою мотивацією до уникнення невдач (захистом). Готовність до ризику достовірно пов’язана прямо пропорційно з кількістю допущених помилок.

Аналіз результатів досліджень дозволяє виділити певні закономірності:

- з віком готовність до ризику знижується;
- у більш досвідчених працівників готовність до ризику нижче, ніж у недосвідчених;

- у жінок готовність до ризику реалізується за більш визначених умов, ніж у чоловіків;
- у військових командирів і керівників підприємств готовність до ризику вище, ніж у студентів;
- у людини, від якої всі відцуралися, зі зростанням її “відкинутості”, в ситуації внутрішнього конфлікту зростає готовність до ризику;
- в умовах групи готовність до ризику проявляється сильніше, ніж тоді коли люди діють поодиночі, і залежить від групових очікувань.

На основі додаткового рівня готовності до ризику, що може бути поділений на кілька категорій:

- Висока готовність до ризику: свідчити про дружбу до ризикованих дій і готовність прийняти сміливі рішення. Це може бути ознакою рішучості та впевненості, проте така поведінка іноді може призвести до небажаних наслідків, якщо рішення приймаються без достатнього аналізу.
- Середня готовність до ризику: характеризує баланс між обережністю та сміливістю, що є оптимальним для багатьох військових завдань. Ця готовність до ризику є показником здатності діяти, враховуючи як можливі наслідки, так і переваги ризикованих рішень.
- Низька готовність до ризику: вказує на схильність уникати ризикованих дій, навіть якщо ризик мінімальний. Така обережність може бути корисною в ситуаціях, де необхідна повна безпека, але може негативно вплинути на виконання завдань, які вимагають сміливих рішень.

Методика готовності до ризику А. Шуберта є інструментом для військових ЗРВ, після чого командування краще оцінює якість своїх підлеглих і приймає зважені рішення щодо їхнього залучення до виконання завдань, де необхідна ризикова поведінка або, навпаки, обережність [12].

Останньою методикою для дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ є “Дослідження самоефективності”, розроблена Ральфом Шварцером і Матіасом Єрусалемом [12].

Дана методика є інструментом для оцінки загальної віри в свої здібності та впевненість у здатності досягати успіху в різних ситуаціях.

Методика дозволяє оцінити, наскільки військовослужбовець вірить у свої професійні навички, здатність керувати технікою, виконувати накази, а також адаптуватися до нових викликів; оцінити рівень самоусвідомлення військовослужбовцем своїх знань, навичок і вмінь безпосередньо залежить від його самоефективності. Ті, хто має високий рівень самоефективності, більш усвідомлено ставляться до власної майстерності, що сприяє впевненості у професійних здібностях; рівень самоефективності, підвищує здатність до ухвалення рішень у складних або стресових ситуаціях, що є невід'ємною частиною військової служби, особливо в умовах бою чи технічних збоїв у системах ЗРВ.

Військовослужбовцям зенітно-ракетних військ цей тест дозволяє:

- оцінити власні здатності у складних умовах;
- зрозуміти свої сильні та слабкі сторони у професійному плані;
- поліпшити саморегуляцію, що позитивно впливає на виконання бойових завдань.

Методика “Дослідження самоефективності” допомагає визначити рівень усвідомлення військово-професійної майстерності у військовослужбовців зенітно-ракетних військ, підвищуючи їхню готовність до вирішення завдань та підсилюючи стійкість у стресових ситуаціях [12].

З метою підвищення обґрунтованості висновків у дослідженні психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ було використано методи прикладної математичної статистики, що застосовувалися для обробки експериментальних даних та піддавалися статистичній обробці за допомогою програми Microsoft Excel для Windows, що забезпечило розрахунок коефіцієнта кореляції Спірмена [36].

Отже, роблячи висновок треба зазначити, що під час дослідження було використано такі методи, як: організаційні, емпіричні, обробки результатів дослідження (кількісна та якісна характеристика). Застосовуючи

тестові методики було дотримано загальновизнані у психології вимоги, а саме: чітко визначалася мета, предмет і галузь застосування; дотримано алгоритм проведення тестування та опрацювання результатів. З іншого, використання широкого спектра методів (анкетування, порівняння, бесіди), статистичних (кількісний та якісний склад вибірки дослідження), методичного інструментарію різнопланових психодіагностичних методик, забезпечують достатній ступінь надійності, а також достовірності результатів і дозволяють ефективно підходити до вирішення завдань з вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗЕНІТНО-РАКЕТНИХ ВІЙСЬК

2.1. Аналіз результатів анкетування щодо дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

Зенітно-ракетні війська здійснюють самоприкриття і взаємне прикриття, прикриття військових та цивільних об'єктів, захист від ударів засобами ураження противника, знищення військової авіації літаків, носіїв крилатих ракет, безпілотних літальних апаратів тощо [11].

Для участі у експерименті було залучено 100 (сто) військовослужбовців одного з дивізіонів зенітно-ракетних військ Повітряних Сил збройних Сил України (див. параграф 1.1.)

Зазначимо, що для визначення притаманних психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ було здійснено вибірку, яка формувалась випадковим чином, що подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ		100 ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
за статтю	чоловіки	82
	жінки	18
за освітою	вища	63
	середня	37
за видом служби	за контрактом	59
	за мобілізацією	41
за віком	18-26	16
	27-45	62
	46+	22

Як бачимо з таблиці 1.2., у вибірці прийняло участь 100 (сто) військовослужбовців, з них чоловіків – 82 (вісімдесят два), жінок – 18 (вісімнадцять); серед них мають вищу освіту – 59 (п'ятдесят дев'ять) військовослужбовців, а з середньої – 37 (тридцять сім); військовослужбовці, які проходять службу за контрактом – 59 (п'ятдесят дев'ять), а призваних під час мобілізації – 41 (сорок один) військовослужбовець; 16 (шістнадцять) військовослужбовців віком від 18 до 26 років, 62 (шістдесят два) військовослужбовця віком від 27 до 45 років, а віком від 46 років – 22 (двадцять два) військовослужбовця.

Анкетування військовослужбовців зенітно-ракетних військ проводилось за запитаннями анкети (див. Додаток А) стосовно розвитку їх психологічних характеристик. За результатами анкетування, що було проведено щодо визначення рівня критичного мислення військовослужбовців встановлено, що на дуже низькому рівні є 8,4 % від загальної кількості респондентів. На низькому рівні критичного мислення було визначено 10,8 % осіб, які брали участь в анкетуванні. Ще 36,6 % респондентів відмітили, що в них середній рівень критичного мислення. Решта респондентів засвідчили, що їх рівень критичного мислення високий – 44,2 % від загальної кількості військовослужбовців, що брали участь в анкетуванні. Відтак, аналізуючи результати анкетування стосовно розвитку критичного мислення військовослужбовців зенітно-ракетних військ, які подано в таблиці 2.2. було встановлено, що загальне розуміння ситуації на дуже низькому рівні зазначили 8 %, на низькому – 12 %, на середньому та високому відповідно – 43 % і 37 % від загальної кількості респондентів.

Відповідаючи на запитання «Як би Ви оцінили вашу здатність до оцінки ситуації на полі бою чи в інших екстремальних умовах» і «Як часто Ви схильні ставити під сумнів отриману інформацію, перш ніж діяти за нею?» респонденти визначили такі рівні: дуже низький – 9 % від загальної кількості; низький – 11 % від загальної кількості; середній – 26 %; високий – 54%.

Після відповідей респондентами на запитання «Як часто Ви намагаєтеся перевіряти достовірність інформації, що надходить від різних джерел?», отримано такі результати щодо вмінь аналізувати й оцінювати інформацію: на дуже низькому рівні – 7 %; на низькому – 10 %; на середньому – 37 %; на високому – 46 % від загальної кількості військовослужбовців.

Таблиця 2.2.

Результати анкетування стосовно розвитку критичного мислення
військовослужбовців зенітно-ракетних військ

№	Складові	Рівні			
		Дуже низький (%)	Низький (%)	Середній (%)	Високий (%)
1	Загальне розуміння ситуації	8	12	43	37
2	Прийняття рішень	9	11	26	54
3	Аналіз і оцінка інформації	7	10	37	46
4	Стратегічне мислення та планування	10	11	39	40
5	Самооцінка та вдосконалення	8	10	38	44
Середнє значення		8,4	10,8	36,6	44,2

На загальне запитання «Як часто Ви розглядаєте альтернативні варіанти дій під час планування операції чи завдання?» респонденти оцінювали свій рівень стратегічного мислення та планування так: на дуже низькому рівні – 10 %; на низькому – 11 %; на середньому – 39 %; на високому – 40 % від загальної кількості військовослужбовців.

На загальне запитання «Як часто Ви намагаєтеся покращити свої навички критичного мислення?» респонденти оцінювали свій рівень самооцінки та вдосконалення так: на дуже низькому рівні – 8 %; на низькому – 10 %; на середньому – 38 %; на високому – 44 % від загальної кількості військовослужбовців.

Отже, з вищезазначеного можемо зробити висновок, що на дуже низькому та низькому рівнях критичного мислення визначено 19,2 % респондентів від загальної кількості військовослужбовців, що приймало участь в анкетуванні. Відповідно до середнього та високого рівнів за результатами анкетування, отримані дані відрізняються, а саме на цих рівнях визначено 80,8 %, що майже в чотири рази більше респондентів від загальної кількості військовослужбовців.

Зауважимо, що отримані результати стосовно анкетування психологічних характеристик військовослужбовців узагальнено подаються в таблицях 2.3.-2.4.

Таблиця 2.3.

Результати анкетування психологічних характеристик військовослужбовців

№	Психологічна характеристика	Рівні		
		Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
1	Професійна мотивація до службової діяльності	8	24	68
2	Стресостійкість	9	19	72
3	Емоційно-вольова стійкість	12	18	70
4	Вміння брати відповідальність за прийняття рішень	7	28	65

Як бачимо з таблиці 1.4. відповідаючи на запитання «Як часто Ви схильні ставити під сумнів отриману інформацію, перш ніж діяти за нею»,

«Які аспекти військової служби для Вас найбільш складні?» і «Як Ви бачите власне подальше життя після закінчення військової служби?» стосовно професійної мотивації до службової діяльності лише 8 % респондентів зазначило низький рівень. Середній та високий рівень продемонстрували відповідно 24 % і 68 % респондентів під час анкетування. Це пояснюється тим, що вони всі є патріотами, в них розвинена любов до Батьківщини, деякі з них планують у подальшому присвятити своє життя армії.

На загальне запитання «Як Ви зазвичай реагуєте на стресові ситуації?» «Як Ви оцінюєте свою здатність справлятися з напруженими ситуаціями?», «Як Ви оцінюєте свою здатність до самоконтролю в критичних ситуаціях (наприклад, при отриманні травм, при втраті товариша, при виконанні небезпечних завдань)?» і «Коли Ви стикаєтесь із важким завданням та як зазвичай реагуєте?» респонденти оцінювали свій рівень стресостійкості так: на низькому – 9 %; на середньому – 19 %; на високому – 72 % від загальної кількості військовослужбовців. Такі результати пояснюються тим, що специфіка зенітно-ракетних військ вимагає розвинутих умінь та навичок залишатися спокійним і шукати різноманітні рішення в бойових ситуаціях, відразу знати, що робити та починати діяти. Таким військовослужбовцям притаманна здатність адаптуватися до стресових ситуацій і контролювати власні емоції.

Відповідаючи на запитання «Як Ви оцінюєте свою здатність контролювати емоції під час стресу?», «Як часто Вам доводиться ухвалювати важливі рішення у стресових умовах (наприклад, під час виконання бойових завдань)?», і «Як Ви реагуєте на критику з боку командування чи побратимів?» респонденти оцінювали свій рівень емоційно-вольової стійкості так: на низькому – 12 %; на середньому – 18 %; на високому – 70 % від загальної кількості військовослужбовців. Такі високі результати пояснюється тим, що наприклад, багато респондентів не ображаються, можуть сприйняти конструктивну критику, навіть якщо вона жорстка, і працювати над собою.

Відповідаючи на запитання «Як часто Ви берете відповідальність за результати ваших рішень?» і «Чи готові Ви брати на себе відповідальність за рішення, навіть якщо вони можуть мати непередбачувані наслідки?» респонденти оцінювали власний рівень умінь брати відповідальність за прийняття рішень так: на низькому – 7 %; на середньому – 28 %; на високому – 65 % від загальної кількості військовослужбовців. З наведеного робимо попередній висновок, що в зенітно-ракетних військах повинні бути військовослужбовці, які: вміють брати відповідальність у більшості ситуацій; активно беруть відповідальність за прийняття рішень і готові до складних ситуацій; в цілому демонструють високий рівень зрілості у прийнятті рішень. Проте є нажаль і такі, хто має сумнів і схильні уникати прийняття відповідальності щодо рішень.

Результати анкетування усвідомлення власної військово-професійної майстерності надали можливість стверджувати, що на завдання «Оцініть власні професійні навички за шкалою від 1 до 5, де 1 – низький рівень, а 5 – дуже високий рівень» отримано таке: на низькому рівні самооцінки професійних навичок 19 % респондентів, на середньому – 36 %, високому – 45 % від загальної кількості військовослужбовців. Це пояснюється тим, що майже половина респондентів дуже добре володіє військовими тактиками, знає спеціальні інструкції та нормативні документи, вміє керувати підлеглими й колегами, наявні вміння зі стратегічного та тактичного планування.

Результати усвідомлення власної військово-професійної майстерності з позиції оцінки фізичної підготовки дали можливість встановити, що на низькому рівні визначено 24 % респондентів, на середньому – 42 %, високому – 34 % від загальної кількості військовослужбовців. Попередні висновки такі, що не всі респонденти можуть виконувати фізичні нормативами, які пов'язані із силовими вправами (віджимання, підтягування і т. ін.), витривалістю (біг, плавання, марш), гнучкістю (статичні та динамічні вправи) та залежать від віку, статі та фізичним розвитком зокрема.

Результати самоосвіти та професійного розвитку респондентів засвідчили, що на низькому рівні визначено 22 %, на середньому – 46 %, високому – 32 % від загальної кількості військовослужбовців, які приймали участь в анкетуванні. Попередні висновки такі, що не всі респонденти прагнуть до самовдосконалення, але майже 78 % від загальної кількості з радістю приймають участь в учіннях на полігонах, із зацікавленням читають підручники та слухають навальні курси, прагнуть до самостійного вивчення стрілецької та іншої зброї і т. д.

Таблиця 2.4.

Результати анкетування усвідомлення власної військово-професійної майстерності військовослужбовцями

№	Психологічна характеристика	Рівні		
		Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
1	Самооцінка професійних навичок	19	36	45
2	Оцінка фізичної підготовки	24	42	34
3	Самоосвіта та професійний розвиток	22	46	32
	Середнє значення	22	41	37

Як видно з таблиці 2.4., спираючись на середнє значення за результатами анкетування, усвідомлення власної військово-професійної майстерності військовослужбовцями, можна стверджувати, що на низькому рівні визначено 22 %, на середньому – 41 %, високому – 37 % від загальної кількості військовослужбовців.

2.2. Результати досліджень психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

В ході нашого дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ було встановлено шість основних психологічних характеристик, притаманних саме військовослужбовцям зенітно-ракетних військ. Це критичне мислення, мотивація до службової діяльності, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, вміння брати відповідальність за прийняття рішень та усвідомлення власної військово-професійної майстерності.

Дослідження такої психологічної характеристики, як критичне мислення військовослужбовців зенітно-ракетних військ, здійснювалося шляхом інтерпретації показників, отриманих на підставі тестування “Розумові здібності” Є. Потапчука [28]. Результати характеристики «критичне мислення» військовослужбовців зенітно-ракетних військ дають підстави констатувати високий рівень когнітивних здібностей у 63 військовослужбовців (63%), що може свідчити їхню здатність ефективно аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати раціональні рішення у складних ситуаціях, що надзвичайно важливо для виконання бойових завдань і управління підрозділом; середній рівень когнітивних здібностей у 28 військовослужбовців (28%), що може свідчити про те, що у зазначених військовослужбовців можуть виявлятися деякі труднощі в аналізі складних ситуацій, проте вони здатні виконувати завдання; у 9 (9%) військовослужбовців виявлено низький рівень розвитку інтелектуальних здібностей, що може свідчити про потребу у додатковій підготовці та розвитку навичок критичного мислення для покращення їхньої професійної готовності. З даного тестування робимо висновок, що військовослужбовці зенітно-ракетних військ мають високий рівень когнітивних можливостей, тобто здатність до критичного мислення, логічних

висновків, швидкості обробки інформації та ефективного прийняття рішень (див. рис.2.1.).

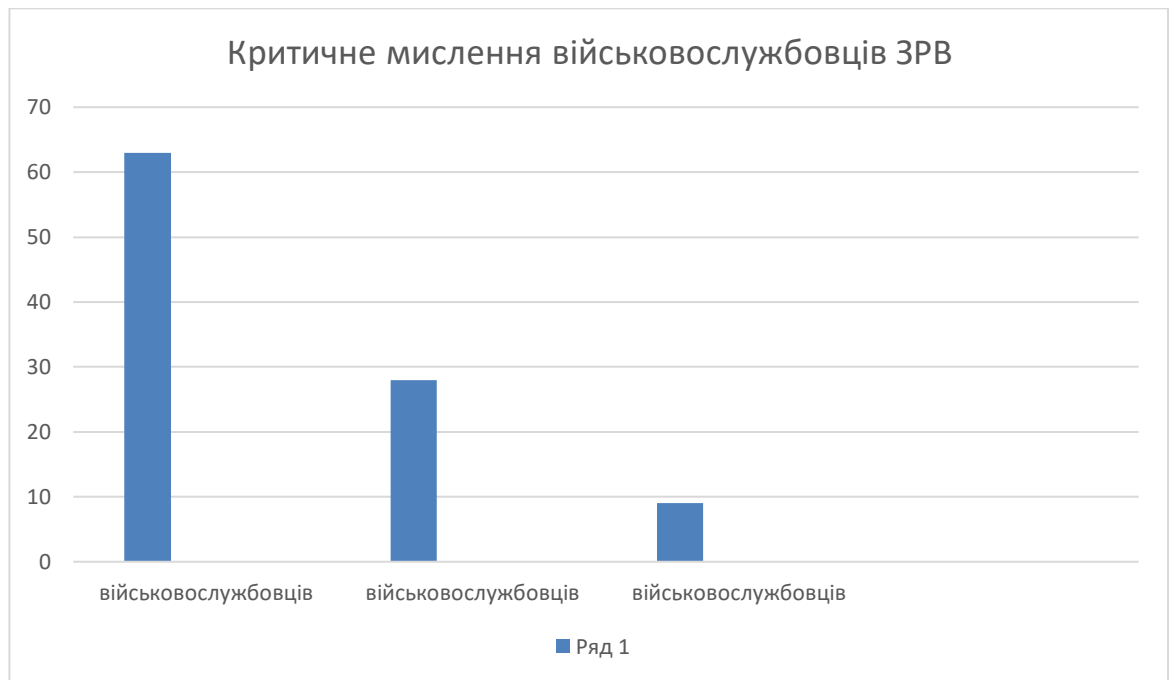

Рис. 2.1. Результати тестування “Розумові здібності”

Як бачимо з рисунку 2.1., критичне мислення є ключовим аспектом під час тестування та тренування розумових здібностей військовослужбовців ЗРВ. За допомогою даного тестування ми можемо оцінити, наскільки військовослужбовці здатні до раціональної оцінки ситуації, до аналізу альтернативних рішень, до швидкого прийняття рішень у складних умовах. Високий рівень критичного мислення прямо впливає на здатність військовослужбовців швидко адаптуватися до змінюваних умов під час ведення бойових дій, аналізувати загрози та приймати зважені рішення, що є ключовими навичками для успішного виконання поставленого завдання, натомість військовослужбовці із середнім та низьким рівнями когнітивних здібностей можуть мати труднощі з адаптацією до нестандартних ситуацій, що може вплинути на їхню роль у підрозділі.

Дослідження мотивації до службово-бойової діяльності військовослужбовців зенітно-ракетних військ здійснювалося шляхом

інтерпретації показників, отриманих на підставі тестування “Дослідження професійної мотивації” В. Осьодло [30].

Оцінка результатів діяльності – можливість оцінити результати професійної діяльності військовослужбовців, власні переконання, особистий розвиток та спрямованість. Високі результати за цією шкалою дають змогу зрозуміти значущість взаємодії в мотиваційній роботі керівництва та підлеглого особового складу для досягнення спільного результату у професійній діяльності. У 73 військовослужбовців (73%) високі результати за цією шкалою, що може свідчити про сильну мотивацію військовослужбовців до професійної діяльності, їхню здатність адекватно оцінювати свої досягнення, переконання в своїй значущості та активний особистісний розвиток. Зокрема, такі показники демонструють важливість конструктивної взаємодії між керівництвом і підлеглими, що сприяє досягненню спільних цілей у службово-бойовій діяльності; у 27 військовослужбовців (27%) низькі показники у цій шкалі, що може свідчити про те, що зазначені військовослужбовці можуть не мати чіткої уяви про власні досягнення. Це свідчить про недостатнє усвідомлення значущості своєї роботи та відсутність внутрішньої мотивації до професійного розвитку.

Професійні домагання – допоможуть розкрити основні характеристики військовослужбовців, такі як впевненість, наполегливість, відповідальність, які пов’язані з прагненням до успіху та уникненням невдач. У 77 військовослужбовців (77%) високий рівень професійних домагань, що може свідчити про їхнє прагнення до успіху та готовність долати труднощі, такі характеристики підвищують їхню ефективність у виконанні бойових завдань та готовність до самовдосконалення; у 23 військовослужбовців (23%) низькі показники в цій категорії, що може вказувати на брак впевненості, наполегливості та відповідальності, дані військовослужбовці можуть проявляти байдужість до досягнення успіху та бути менш готовими до подолання труднощів, що негативно впливає на їхню ефективність.

Інтернальність у сфері професійних досягнень – визначає власні переконання, що залежать від ініціативності, відповідальності, наполегливості та ін. У 80 військовослужбовців (80%) високі показники даної категорії, що може свідчити про те, що військовослужбовці вважають свої успіхи результатом власної ініціативності, відповідальності та наполегливості, це підвищує їхню активність у вирішенні завдань та формує активну позицію щодо служби. У 20 військовослужбовців (20%) низькі результати в цій категорії, вони можуть відчувати, що їхній успіх не залежить від власних зусиль, можуть мати низьку ініціативність, відчувати безсилля або покладатися на випадковість у досягненні своїх цілей.

Професійні інтереси та цінності – особливості розвитку професійних інтересів і цінностей. У 53 військовослужбовців (53%) наявні високі показники в цій категорії, професійні інтереси і цінності військовослужбовців формуються під впливом їхнього особистого досвіду та потреб, що дозволяють їм визначити пріоритети в службово-бойовій діяльності, усвідомленню своєї ролі в підрозділі. Низькі ж результати, які показали 47 військовослужбовців (47%), можуть вказувати на те, що військовослужбовці не мають чітко визначених професійних інтересів або цінностей, що може призводити до незадоволення своєю діяльністю та апатії.

Життєві цілі – розкриває професійне майбутнє, плани на майбутнє, шляхи їх реалізації. Високий рівень усвідомлення життєвих цілей у військовослужбовців свідчить про їхні амбіції та плани на майбутнє, спостерігається у 64 військовослужбовців (64%), що може впливати на їхню мотивацію до розвитку в межах служби. Низький же рівень усвідомлення життєвих цілей може свідчити про відсутність чітких планів на майбутнє, може призвести до відчуття безвиході, що негативно впливає на мотивацію, було виявлено у 46 військовослужбовців (46%).

Шкала соціальної бажаності – розкриває соціальні бажання. У 82 військовослужбовців (82%) присутні соціальні бажання та очікування, що може впливати на їхню мотивацію, формуючи прагнення до відповідності

соціальним нормам та цінностям, що дуже важливо для командної роботи; у 18 військовослужбовців (18%) низькі показники за цією шкалою, що може вказувати на те, що військовослужбовці не відчують необхідності відповідати соціальним нормам або очікуванням, що може знижувати їхню мотивацію до активної участі в житті підрозділу.

Загальні результати “Дослідження професійної мотивації” В. Осьодло наочно подано на рисунку 2.2.

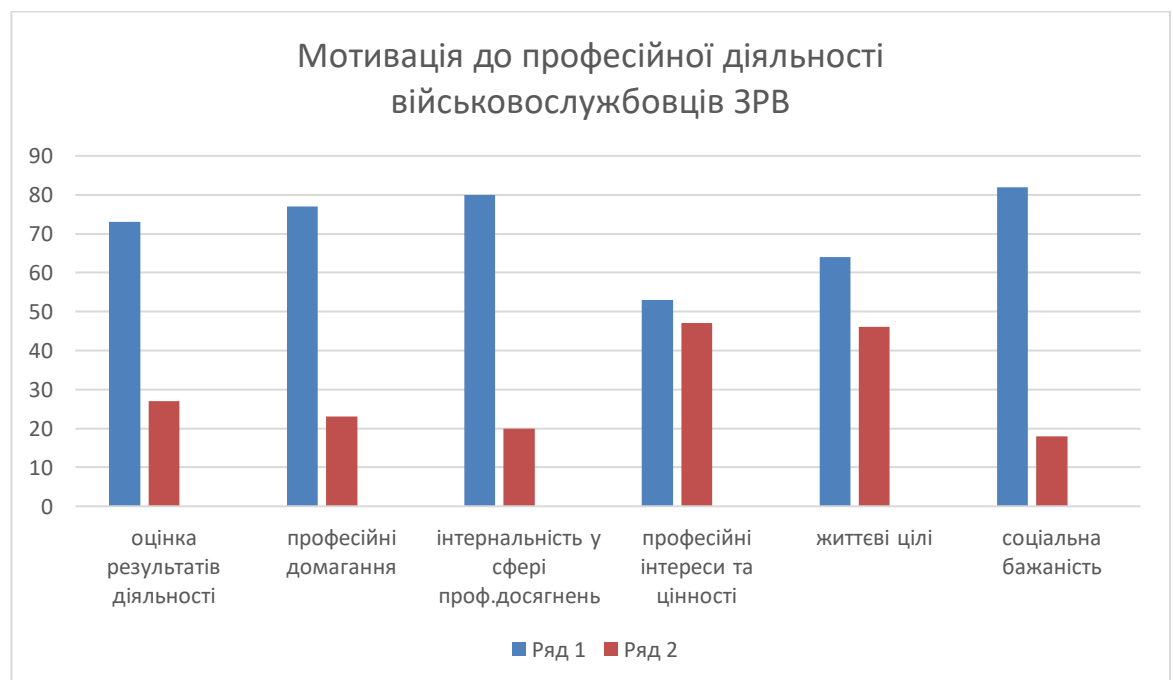

Рисунок 2.2. Результати тестування за В. Осьодло «Дослідження професійної мотивації»

Як подано на рисунку 2.2, високий рівень мотивації до професійної діяльності є критично важливим для ефективності виконання завдань у військових умовах. Важливо виявити конкретні причини низької мотивації, використовуючи опитування або інтерв'ю для збору зворотного зв'язку, це зможе допомогти підвищити рівень мотивації у військовослужбовців ЗРВ та сприяти їхній професійній діяльності.

Дослідження стресостійкості військовослужбовців зенітно-ракетних військ здійснювалося шляхом інтерпретації показників, отриманих на

підставі тестування «Коротка шкала стійкості» за Б. Сміт [15]. Результати характеристики “стресостійкість” військовослужбовців зенітно-ракетних військ дають підстави констатувати у 74 військовослужбовців (74%) високий рівень стійкості та високу властивість до відновлення психологічної рівноваги та збереження стійкості у складних та стресових обставинах, що може свідчити про здатність зберігати психологічну рівновагу та швидко відновлюватися у складних та стресових ситуаціях; у 16 військовослужбовців (16%) середній рівень стійкості, більшість проблем та негараздів долається без серйозних наслідків, але деякі все ж таки порушують гармонію і врівноваженість, що виступає певним фактором ризику; у 10 (10%) військовослужбовців виявлено низький рівень стійкості, дуже низька швидкість відновлення психологічної стійкості; важко відновлюватися після стресових переживань і травмуючих подій, такий рівень стійкості може негативно вплинути на їхню здатність виконувати бойові завдання (див. рис. 2.3.).

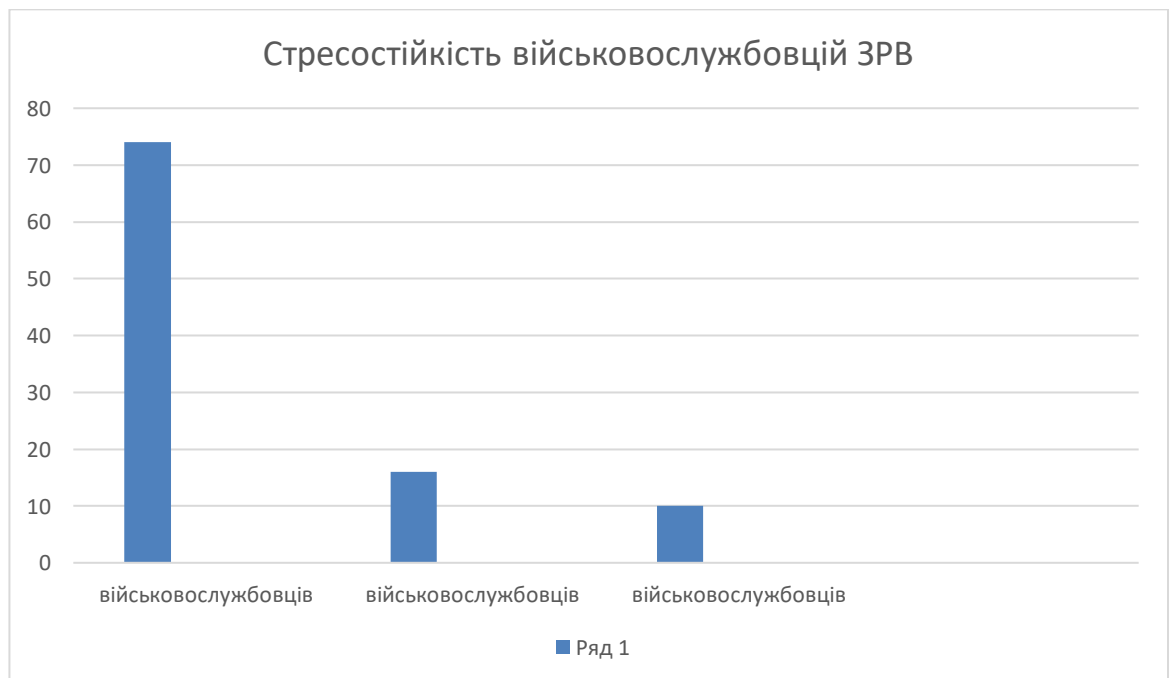

Рисунок 2.3. Результати показника “стресостійкість”

Для військовослужбовців зенітно-ракетних військ психологічна стійкість, стресостійкість є однією з важливих психологічних характеристик,

адже вони постійно стикаються зі стресовими умовами, надзвичайним рівнем відповідальності, з екстремальними умовами. На підставі отриманих результатів можемо оцінити готовність до виконання завдань в стресових ситуаціях, швидкість до відновлення та розробити програми підтримки та підвищення стресостійкості. Високий рівень стресостійкості у більшості військовослужбовців сприяє їхній здатності швидко реагувати на зміни в обстановці, що є важливим для успішного виконання бойових завдань.

Дослідження такої психологічної характеристики, як емоційно-вольова стійкість військовослужбовців зенітно-ракетних військ здійснювалося шляхом інтерпретації показників, отриманих на підставі тестування «Дослідження сили волі» [12]. Результати проведеного тестування показника «емоційно-вольова стійкість» військовослужбовців зенітно-ракетних військ дають підстави констатувати, що 12 військовослужбовців (12%) вважають, що їх емоційно-вольова стійкість близька до ідеальної; 53 військовослужбовці (53%) вважають свою емоційно-вольову стійкість міцною, високі показники можуть свідчити про готовність до виконання небезпечних завдань; 37 військовослужбовців (37%) вважають свою емоційно-вольову стійкість достатньо міцною, свої вчинки зваженими; 13 військовослужбовців (13%) впевнені, що їх емоційно-вольова стійкість слабка (див. рис. 2.4.).

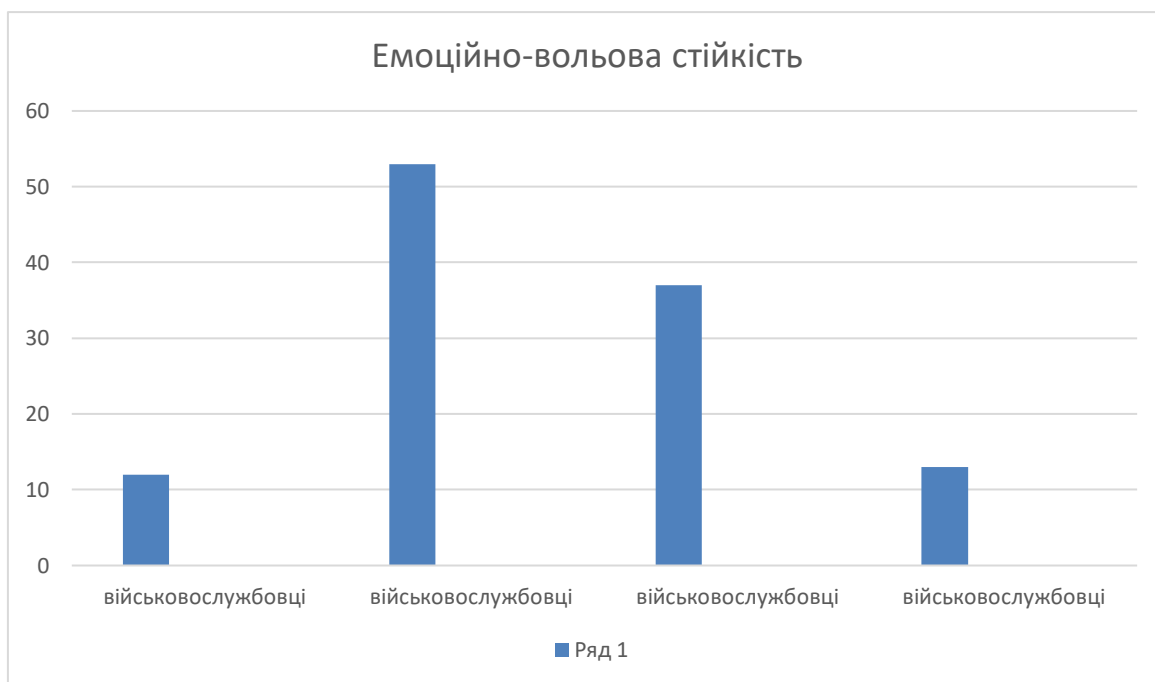

Рисунок 2.4. Результати тестування “Дослідження сили волі”

Як бачимо, отримані показники дозволяють нам оцінити, наскільки військовослужбовці здатні протистояти стресам і труднощам під час виконання свої службових обов'язків та під час виконання бойового завдання.

Аналіз результатів допоможе виявити рівень психологічної стійкості особового складу, що важливо для командного духу і здатності витримувати навантаження; визначити слабкі місця, які потребують корекції; виявити зв'язок між силою волі та іншими важливими характеристиками, такими як мотивація, лідерство, що може допомогти в комплексному підході до підготовки особового складу. Отримані дані можуть слугувати індикаторами загального психологічного стану військовослужбовців, що важливо для стратегічного планування і управління підрозділом, та їхнього психологічного стану загалом.

Дослідження «вміння брати відповідальність за прийняття рішень» військовослужбовців зенітно-ракетних військ здійснювалося шляхом інтерпретації показників, отриманих на підставі тестування за методикою А. Шуберта «Ступінь готовності до ризику» [12]. Результати такого

показника «вміння брати відповідальність за прийняття рішень» військовослужбовців зенітно-ракетних військ дають підстави констатувати, що 14 військовослужбовців (14%) занадто обережні, ці військовослужбовці демонструють низький рівень готовності до ризику, вони, ймовірно, схильні уникати ухвалення рішень у складних ситуаціях, що може негативно вплинути на оперативність виконання завдань; 73 військовослужбовці (73%) отримали середнє значення готовності до ризику, це може свідчити про те, що вони здатні приймати зважені рішення, враховуючи потенційні ризики, проте можуть потребувати додаткового розвитку навичок для підвищення своєї впевненості в ухваленні рішень; 13 військовослужбовців (13%) схильні до ризику, ці військовослужбовці демонструють високу готовність до ризику, швидше за все, готові брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що може бути особливо важливим у критичних ситуаціях (див. рис. 2.5.).

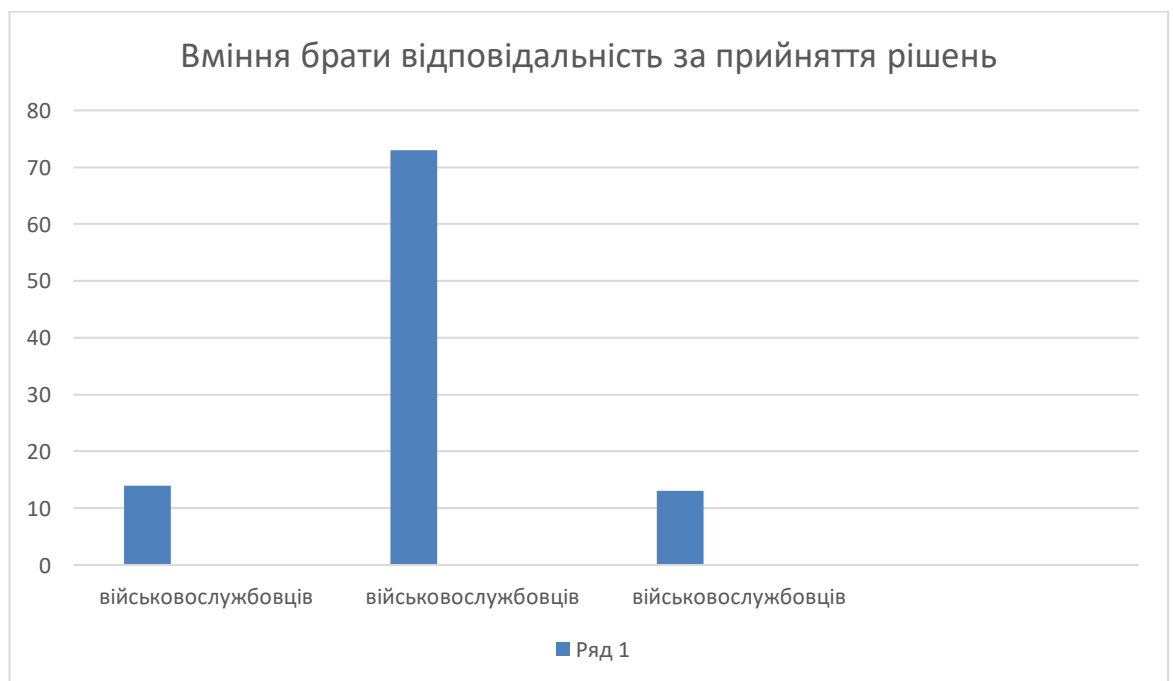

Рисунок 2.5. Результати тестування за методикою А. Шуберта “Ступінь готовності до ризику”.

Військовослужбовці зенітно-ракетних військ, які схильні до ризику, проявляють більшу готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень, що може позитивно впливати на їхню ефективність у виконанні

бойового завдання. Військовослужбовці, які за результатами тестування отримали середнє значення, також демонструють здатність до відповідального ухвалення рішень, хоча й не так активно, може потребувати додаткового навчання для розвитку впевненості. Необхідно звернути увагу на групу “занадто обережних” військовослужбовців, адже їхня обережність може стати перешкодою в критичних ситуаціях, де швидке ухвалення рішень є вирішальним.

Дослідження такої психологічної характеристики, як усвідомлення власної військово-професійної майстерності військовослужбовців зенітно-ракетних військ, здійснювалося шляхом інтерпретації показників, отриманих на підставі тестування за методикою Р. Шварцера та М. Єрусалема “Дослідження самоефективності” [12]. Результати такого показника «усвідомлення власної військово-професійної майстерності» військовослужбовців зенітно-ракетних військ дають підстави констатувати, що 45 військовослужбовців (45 %) мають високу самоефективність, що свідчить про впевненість у своїх професійних навичках і здатності виконувати службові обов'язки, що є критично важливим для оперативності й ефективності у бойових умовах; 31 військовослужбовець (31 %) мають рівень самоефективності вищий за середній, що може вказувати на те, що вони усвідомлюють свої сильні сторони та вірять у свої можливості, хоча й не настільки впевнені, як військовослужбовці з високою самоефективністю; 20 військовослужбовців (20 %) мають середній рівень самоефективності, що може свідчити про деякі сумніви у власних професійних здібностях або недостатню усвідомленість своїх навичок; лише 4 військовослужбовці (4 %) мають нижчий за середній рівень самоефективності, що може вказувати на серйозні проблеми з усвідомленням своїх можливостей, що може вплинути на їхню мотивацію та здатність діяти в стресових ситуаціях (див. рис. 2.6.).

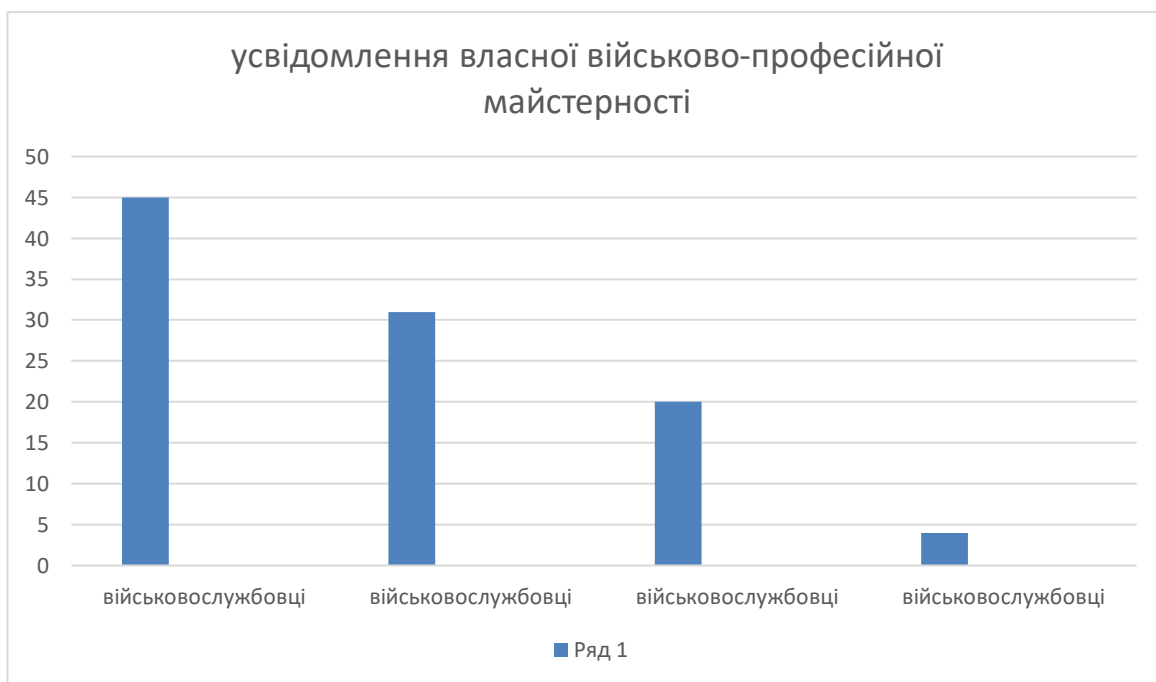

Рисунок 2.6. Результати тестування за методикою Р. Шварцера та М. Єрусалема “Дослідження самоефективності”

Військовослужбовці з високим рівнем самоефективності, як правило, готові до виконання бойових завдань та швидше приймають рішення, оскільки вірять у свої навички, військовослужбовці з середнім рівнем самоефективності можуть потребувати підтримки та навчання, щоб підвищити свою впевненість та усвідомлення власної майстерності. Необхідно підтримувати військовослужбовців з нижчою самоефективністю, оскільки їхня недостатня впевненість може негативно вплинути на виконання бойового завдання.

Спираючись на завдання дослідження кваліфікаційної роботи з метою дослідження зв'язків психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ і особливостями вибірки, було використано коефіцієнт кореляції Пірсона. В таблиці 2.5 подано значимі кореляційні зв'язки коефіцієнту кореляції Пірсона [36].

Таблиця 2.5.

Значимі кореляції інтегрального індексу психологічних характеристик
військовослужбовців за індивідуальними і професійними особливостями
досліджуваних

Індивідуальні характеристики	Статистичні показники	Взаємозв'язок з інтегральним індексом психологічних характеристик
Вік	Коефіцієнт кореляції	0,33
	Значущість (p)	$\leq 0,05$
Стать	Коефіцієнт кореляції	0,31
	Значущість (p)	$\leq 0,01$
Освіта	Коефіцієнт кореляції	0,29
	Значущість (p)	$\leq 0,01$
Вид служби	Коефіцієнт кореляції	0,37
	Значущість (p)	$\leq 0,01$

Встановлено, що кореляційні зв'язки інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) з віком військовослужбовців. Зазначене підтверджує численні дослідження, в яких доведено, що чим більший вік людини, тривалість служби, тим можливий вищий рівень здатності до виконання бойових завдань, при наявності інших несприятливих та професійно деформуючих чинників під час служби. Також є зв'язок психологічних характеристик із видом служби досліджуваних (на рівні $p \leq 0,01$), враховуючи, що за результатами анкетування близько 20 % досліджуваних відмітили зниження у них фізичного життєвого тону, регулярне фізичне нездужання останнім часом, загострення хронічних хвороб і так ін. Це підтверджує наш висновок щодо наявності у значної кількості військовослужбовців стресових ситуацій під час несення служби.

Кореляційні зв'язки інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) з освітою, що дає можливість стверджувати про наявність проблем з підвищенням власної військово-професійної майстерності. Зокрема, отримані зв'язки

інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) зі статтю, що дає можливість стверджувати, що рівень критичного мислення відрізняється у жінок під час виконання бойового завдання та спрямовує на подальше вивчення.

2.3. Рекомендації щодо розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

Результати дослідження підтвердили наявність шести ключових психологічних характеристик, які визначають успішність військовослужбовців зенітно-ракетних військ: критичне мислення, мотивація до службової діяльності, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, вміння брати відповідальність за прийняття рішень та усвідомлення власної військово-професійної майстерності. З огляду на специфіку діяльності цих підрозділів, важливо зосередитися на розвитку зазначених характеристик.

Для підвищення ефективності військовослужбовців у їхній професійній діяльності рекомендується удосконалювати ці психологічні характеристики за допомогою психологічних вправ, прийомів, технік. Для розвитку такої психологічної характеристики як *стресостійкість* доцільно розробити психологічні вправи та прийоми з використанням тренажерів, військової техніки та озброєння та впровадити в психологічну підготовку. Під час виконання таких вправ важливо додавати такі стресові фактори, як гучні звуки, миготливе світло, команди в радіозв'язку, що створює умови, близькі до реального бою і дозволяє тренувати зосередженість і самоконтроль.

Виконання вправ з використанням тренажерів зенітно-ракетних комплексів дозволяє військовослужбовцям практикувати швидкі та точні дії в умовах, максимально наближених до бойових. Для розвитку стресостійкості необхідно використовувати завдання з високим рівнем

напруженості та обмеженим часом для прийняття рішень. Необхідно підготувати військовослужбовців до можливих втрат техніки, що трапляється дуже часто в умовах війни. Це можуть бути симуляції з імітацією технічних проблем або умовного виходу з ладу зброї, задимлення техніки. Окрім тренування стресостійкості за допомогою тренажерів потрібно включити в програму бойової підготовки заняття із швидкого відновлення, навички управління власними емоціями та рівнем напруги, що дають змогу швидко відновлюватися після стресу. Це мають бути легкі та нетривалі техніки, які не займають багато часу, оскільки його немає.

Дуже важливо розвивати таку психологічну характеристику, як *критичне мислення*, бо саме критичне мислення зменшує ризики помилок, сприяє кращому плануванню операцій, дає можливість оцінити різні стратегії та передбачити деякі загрози. Це робить його одним із найцінніших інструментів для підвищення ефективності й безпеки у професійній діяльності військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Для розвитку критичного мислення потрібно запровадити заняття з аналізу тактичних сценаріїв, командних дискусій, дебатів, розбір помилок, вправи на швидке прийняття рішень з обмеженою інформацією.

Мотивація до службової діяльності визначає ступінь залученості військовослужбовців у виконання своїх обов'язків та досягнення високих результатів у професії. Вона включає в себе внутрішні та зовнішні чинники, що спонукають особу до активності, розвитку та досягнення поставлених цілей. Аби у військовослужбовців ЗРВ мотивація до службової діяльності лише росла, потрібно включити в заняття з бойової підготовки окремі заняття з цього напрямку, з використанням лекцій та практичних вправ.

Розвиток емоційно-вольової стійкості військовослужбовців зенітно-ракетних військ є важливим аспектом підготовки, оскільки ця характеристика допомагає їм ефективно справлятися з емоційними викликами у стресових ситуаціях.

Вміння брати відповідальність за прийняття рішень є критично важливим для військовослужбовців, особливо в зенітно-ракетних військах, де швидкість і точність дій можуть мати вирішальне значення. Вправи, спрямовані на розвиток вміння брати відповідальність за прийняття рішень, є ключовими для військових ЗРВ. Вони сприяють формуванню критичного мислення, покращують командну взаємодію та допомагають учасникам усвідомлювати наслідки своїх дій. Завдяки сценарним іграм, груповій динаміці, аналізу випадків військові здобувають навички, необхідні для ефективного та відповідального прийняття рішень в стресових ситуаціях, що в кінцевому підсумку підвищує їхню готовність до виконання бойового завдання.

Не менш важливим також є розвиток *усвідомлення власної військово-професійної майстерності* у військовослужбовців ЗРВ, для цього підійдуть вправи, які сприяють самоаналізу та можуть допомогти військовим оцінити свій професійний рівень; вправи, що моделюють реальні бойові ситуації та дозволяють військовим спостерігати за виконанням своїх завдань; обговорення виконаних завдань.

Резюмуючи, доходимо висновку, що в результаті проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що майже дві третини респондентів визначають рівень свого навантаження як високий. Це зумовлює у військовослужбовців зниження фізичного життєвого тону, часті захворювання тощо. Крім цього, лише у незначній кількості досліджуваних констатовано високий рівень схильності до ризику. Такі військовослужбовці демонструють високу готовність до ризику, швидше за все, готові брати на себе відповідальність.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ можна зробити такі висновки.

Для вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ було використано методику емпіричного дослідження, яка включала три етапи: підготовчий (було здійснено пошук та вивчення наукової вітчизняної літератури з проблем дослідження психологічних характеристик військовослужбовців та зенітно-ракетних військ зокрема); психодіагностичний (була розроблена анкета та здійснений вибір методів та психодіагностичних методик стосовно проведення емпіричного дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Під час цього етапу дослідження було обрано комплекс психодіагностичних методик та використано у вибірці респондентів); аналітичний (було здійснено аналіз отриманих результатів та проведена їх інтерпретація щодо дослідження психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Під час цього етапу була здійснена обробка емпіричних даних із використанням кількісних і якісних методів дослідження за допомогою програми Microsoft Excel і розроблені рекомендації щодо розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ.

Вивчення науково-психологічної літератури щодо психологічних характеристик військовослужбовців надало можливість встановити, що до специфіки зенітно-ракетних військ слід відносити такі: критичне мислення, мотивація до службової діяльності, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість, вміння брати відповідальність за прийняття рішень та усвідомлення власної військово-професійної майстерності.

Визначення методологічного інструментарію емпіричного дослідження надало можливість здійснити емпіричне вивчення психологічних

характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ за допомогою такого інструментарію, як: «Розумові здібності» за Є. Потапчук); «Дослідження професійної мотивації» (В. Осьодло)); «Коротка шкала стійкості» (Б. Сміт); «Дослідження сили волі»; «Діагностика ступеня готовності до ризику» (А. Шуберт); «Дослідження самоефективності» (Р. Шварцер). Під час психодіагностування було встановлено, що характеристики «критичне мислення» військовослужбовців дають підстави констатувати високий рівень когнітивних здібностей у 63%, середній рівень – 28%, низький рівень – 9 % респондентів. У 73 % військовослужбовців було діагностовано високі результати мотивації до службово-бойової діяльності військовослужбовців, низькі у 27 % респондентів. Результати характеристики “стресостійкість” було констатовано на високому рівні у 74 % військовослужбовців; середній у 16 % та низький у 10 % військовослужбовців. Результати характеристики “емоційно-вольова стійкість” військовослужбовців зенітно-ракетних військ дали підстави констатувати, що у 12 % військовослужбовців вона близька до ідеальної; 53 % військовослужбовці вважають свою емоційно-вольову стійкість міцною; 37 % військовослужбовців вважають свою емоційно-вольову стійкість достатньо міцною. Ступінь готовності до ризику було діагностовано низькому рівні у 14% ; середнє значення готовності до ризику було діагностовано у 73% військовослужбовців; у 13% військовослужбовців було діагностовано високу готовність до ризику. Показник характеристики «усвідомлення власної військово-професійної майстерності» військовослужбовців зенітно-ракетних військ було діагностовано у 45 % військовослужбовців, які мають високу самоефективність; у 31 % респондентів було діагностовано вищий за середній рівень самоефективності; середній рівень та нижчий за середній рівень самоефективності було діагностовано відповідно у 20 % і 4 % військовослужбовців.

Встановлено, що кореляційні зв'язки інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) з віком військовослужбовців. Зазначене підтверджує численні дослідження, в яких доведено, що чим більше вік людини, тривалість служби, тим можливий вищий рівень здатності до виконання бойових завдань, при наявності інших несприятливих та професійно деформуючих чинників під час служби. Отримані зв'язки інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) зі статтю, що дало можливість стверджувати, що рівень критичного мислення відрізняється у жінок порівняно з чоловіками під час виконання бойового завдання та спрямовує на подальше вивчення. Кореляційні зв'язки інтегрального індексу психологічних характеристик найбільш значимі (на рівні $p \leq 0,01$) з освітою, що дало можливість констатувати наявність проблем з підвищенням власної військово-професійної майстерності.

На підставі отриманих результатів дослідження було розроблено програму розвитку психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Мета цієї програми полягає в розвитку шести ключових психологічних характеристик, які визначають успішність військовослужбовців зенітно-ракетних військ під час виконання професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алещенко В. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 4 (74). С. 5-13.
2. Андріяшина Н. Стресостійкість особистості в сучасних умовах розвитку суспільства. Збірник наукових праць УДУ імені Михайла Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету». Київ, 2021. С. 5-7.
3. Аршава І. Емоційна стійкість людини та її діагностика : монографія. Д. : Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.
4. Бех І. Від волі до особистості. К. : Україна Віта, 1995. 220 с.
5. Бойко О., Миценко Д., Романишин А. Психолого-педагогічний практикум лідерства командира взводу (роти) : навчально-методичний посібник. Львів : АСВ, 2009. 153 с.
6. Бойко О., Копаниця О., Луньков А., Романишин А., Спейд Н. Лідерство сержанта та офіцера (психолого-педагогічний аспект) : навчально-методичний посібник. Львів : ЛПСВ, 2009. 188 с.
7. Боднар А. Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій (на прикладі працівників приватних охоронних структур) / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2017. № 149. С. 49-56.
8. Валуйко О., Гошкодеря О. Управління професійним стресом керівників органів внутрішніх справ : навч. посібник. К. : Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. 106 с.
9. Військова навчально-методична публікація військовим організаційним структурам щодо проведення професійно-психологічного відбору із застосуванням програмного забезпечення PSY-prof., 2022. 216 с.
10. Гуменюк Л. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ : навчальний посібник / Л. Й. Гуменюк, І. В. Сулятицький.

Львів : ЛьвДУВС, 2011. 648 с.

11. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України ОП 1-296.
12. Збірник методик, рекомендованих для проведення психологічного діагностування під час заступання у добовий наряд зі зброєю (для використання офіцерами-психологами та психологами). м. Київ, 2020. 25 с.
13. Зоран Комар. Психологічна стійкість воїна : підручник для військових психологів. К., 2017. 184 с.
14. Єрмошин М., Кулешов О., Меленті Д., Шурига М., Моделювання протиповітряного бою зенітно-ракетного підрозділу із застосуванням геоінформаційних систем. Системи обробки інформації, 2022. Випуск 2 (169). С. 42-48.
15. Кім К. Особливості розвитку стресостійкості майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 236 с.
16. Кибальна Н. Дефініція «професійна відповідальність» у контексті підготовки майбутнього фахівця цивільного захисту. Людинознавчі студії. Випуск 29. Педагогіка, 2014. с. 77-86.
17. Кисленко Д. «Критичне мислення в діяльності військового керівника оперативного рівня», Військова освіта. Вип. 1 (49). 2024, с. 91-101.
18. Кокун О., Мороз В., Пішко І., Лозінська Н. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2021. 170 с.
19. Кононова М., Кучма Т. Сутність стресу як психологічної категорії. Молодий вчений. 2021. С. 28-33.
20. Корольчук М., Крайнюк В. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник. К. : Ніка-Центр, 2009. 576 с.
21. Корольчук М. Психофізіологія діяльності : підручник для студентів вищих навчальних закладів : Ельга, Ніка-Центр, 2009. 400 с.

22. Костів С. Емоційно-вольова стійкість військових фахівців. Військова освіта. 2017. № 2. С. 107-116.
23. Крайнюк В. Психологія стресостійкості особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. К., 2009. 513 с.
24. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С. Вікові особливості переживання травм війни : інтегративний підхід. Вісник Харківського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2022. № 2. С. 64-70.
25. Лозінська Н. Особливості мотивації до професійної діяльності військовослужбовців миротворчих підрозділів. Вісник Національного університету оборони України. Питання психології. 2012. Вип. 5 (30). С. 227-231.
26. Макарова О., Червоний П. Сутність стресу та його вплив на організм людини в екстремальних умовах. Габітус. Науковий журнал з соціології та психології. 2023. Вип. 46. С. 222-226.
27. Мась Н.В., Сафін О.Д. Вплив соціально-психологічних характеристик особистості військовослужбовця на його уявлення про ризик і психологічну готовність до нього / Н. Мась, О. Сафін. Вісник КНУ. Серія : Військово-спеціальні науки. № 2 (50). 2022. С. 50-53.
28. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник / С. Максименко, Б. Олексієнко, О. Сафін, Д. Іщенко, С. Костяк, І. Роман, В. Олійник, О. Корольов, Є. Потапчук. Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2001. 448 с.
29. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 14.04.2021 № 97 «Про затвердження Алгоритму проведення заходів професійно-психологічного відбору на військову службу за контрактом у Збройних Силах України».
30. Осьодло В. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. К. : ПП «Золоті ворота», 2012. 463 с.
31. Пасько К., Мотрук Т. Особливості стресостійкості мобілізованих військовослужбовців. Psychological journal. 2019. Vol. 5, Issue 12. С. 72-83.

32. Подолання бойового стресу у військових підрозділах, Київ. 2020. 18 с.
33. Предко В., Сомова О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія». 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 89-98. URL : <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/16>.
34. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник А. М. Степанов. К. : «Академвидав», 2006. 424 с.
35. Психологія мислення : підручник / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.; за ред. І. Д. Пасічника. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.
36. Руденко В. М. Математична статистика : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. 304 с.
37. Сафін О. Психологічні особливості професійного самовизначення військовослужбовців-контрактників в процесі служби. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2012. Вип. 27. С. 18-22.
38. Тептюк Ю. Психологічні умови розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, 2018. № 1 (38). С. 43-47.
39. Тімченко О. Екстремальна психологія : підручник. К. : Август Трейд, 2007. 502 с.
40. Томчук М. Психологічна готовність особистості до правоохоронної діяльності : монографія. Хмельницький : НВП «Еврика», 2003. 197 с.
41. Шебанова В., Нікітенко Г. Особливості мотивації військовослужбовців до військово-професійної діяльності. Науковий журнал Інсайт, 2019. С. 31-36.
42. Шевченко О. Психологія кризових станів: навч. посібник. К. : Здоров'я, 2005. 120 с.
43. Ягупов В. Професійна суб'єктність, суб'єкт військово-професійної діяльності як інтегральний результат професійної підготовки офіцерів. Теорія

і практика професійної майстерності в умовах ціле життєвого навчання : монографія / за заг. ред. О. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 223-233.

44. Якимова Я. Стресостійкість людини в умовах воєного часу. Молодь : тези доповідей XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (м. Київ. – 24 червня 2022 р.). К. : Університет «Україна», 2022. С. 159-161.

45. Ярещенко О., Моргунов О. Особистісні чинники психологічної готовності працівників підрозділів поліції спеціального призначення до професійно-службової діяльності в екстремальних умовах. Право і безпека. 2017. № 1 (64). С. 155-160.

46. Яцюк М. Вплив бойового стресу на психоемоційне благополуччя військовослужбовця. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. № 2 (18), листопад 2017. С. 216-223.

ДОДАТОК

АНКЕТА

з вивчення психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ

Шановний респонденте! Просимо Вас взяти участь у проведенні дослідження, яке спрямоване на аналіз і розвиток психологічних характеристик військовослужбовців зенітно-ракетних військ. Результати дослідження використовуватимуться анонімно і тільки для наукових цілей. Дотримання конфіденційності гарантується.

1. Вкажіть Ваш вік (кількість повних років)_____

2. Ваша стать:

- ☐ чоловіча
- ☐ жіноча

3. За видом служби:

- ☐ за контрактом
- ☐ за мобілізацією

4. Освіта:

- ☐ середня;
- ☐ вища;
- ☐ науковий ступінь, вчене звання.

5. Як би Ви оцінили вашу здатність до оцінки ситуації на полі бою чи в інших екстремальних умовах?

- ☐ Дуже низький
- ☐ Низький
- ☐ Середній
- ☐ Достатній

6. Як часто Ви схильні ставити під сумнів отриману інформацію, перш ніж діяти за нею?

- ☐ Завжди
- ☐ Іноді
- ☐ Рідко
- ☐ Ніколи

7. Як Ви зазвичай приймаєте важливі рішення в стресових ситуаціях?

- ☐ Покладаюся на інтуїцію
- ☐ Збираю всю можливу інформацію перед прийняттям рішення
- ☐ Дію відповідно до стандартних процедур без додаткових роздумів

☐ Пораджуюся з колегами/командиром

8. Як часто Ви намагаєтеся перевіряти достовірність інформації, що надходить від різних джерел?

☐ Завжди

☐ Іноді

☐ Рідко

☐ Ніколи

9. Як часто Ви розглядаєте альтернативні варіанти дій під час планування операції чи завдання?

☐ Завжди

☐ Іноді

☐ Рідко

☐ Ніколи

10. Як часто Ви намагаєтеся покращити свої навички критичного мислення?

☐ Завжди

☐ Іноді

☐ Рідко

☐ Ніколи

11. Як ви оцінюєте свій рівень самореалізації в поточній роботі?

☐ Не можу оцінити

☐ Низький

☐ Середній

☐ Достатній

12. Чому Ви стали військовослужбовцем?

☐ розвинута любов до Батьківщини

☐ Патріотизм

☐ можливість кар'єрного росту

☐ мобілізували

13. Які аспекти військової служби для Вас найбільш складні?

☐ психологічний тиск

☐ робота з технікою та зброєю

☐ дисциплінарні вимоги

☐ далеко від родини

14. Як Ви бачите власне подальше життя після закінчення військової служби?

☐ Планую продовжувати службу в зенітно ракетних військах

☐ Перейти в інші війська або правоохоронні органи

☐ Звільнитися з армії

☐ Ще не визначився (лась)

15. Як Ви зазвичай реагуєте на стресові ситуації?

- ☐ Починаю панікувати або втрачати контроль
- ☐ Відчуваю тривогу, але намагаюся залишатися спокійним
- ☐ Залишаюсь спокійним і шукаю рішення
- ☐ Відразу знаю, що робити і починаю діяти

16. Як Ви оцінюєте свою здатність справлятися з напруженими ситуаціями?

- ☐ Дуже погано
- ☐ В основному з труднощами
- ☐ В основному добре
- ☐ Дуже добре

17. Коли Ви стикаєтесь із важким завданням та як зазвичай реагуєте?

- ☐ Відчуваю безсилля і намагаюся уникнути
- ☐ Відчуваю тривогу, але намагаюсь продовжувати
- ☐ Шукаю допомогу або підтримку
- ☐ Маю чіткий план і працюю над вирішенням проблеми

18. Як Ви оцінюєте свою здатність контролювати емоції під час стресу?

- ☐ Дуже важко контролювати
- ☐ Іноді втрачаю контроль
- ☐ Зазвичай вдається контролювати
- ☐ Мені легко контролювати свої емоції

19. Як часто Вам доводиться ухвалювати важливі рішення у стресових умовах (наприклад, під час виконання бойових завдань)?

- ☐ Ніколи
- ☐ Рідко, зазвичай є чіткий план дій.
- ☐ Досить часто, але я знаходжу в собі сили для прийняття рішень.
- ☐ Завжди, і я відчуваю впевненість у своїх діях.

20. Як Ви реагуєте на критику з боку командування чи побратимів?

- ☐ Сприймаю дуже важко, часто ображаюся.
- ☐ Можу сприйняти конструктивну критику і працювати над собою.
- ☐ Легко сприймаю критику, навіть якщо вона жорстка, це допомагає мені вдосконалюватися.
- ☐ Не звертаю увагу зовсім

21. Як Ви оцінюєте свою здатність до самоконтролю в критичних ситуаціях (наприклад, при отриманні травм, при втраті товариша, при виконанні небезпечних завдань)?

- ☐ Іноді втрачаю контроль, стаю дезорієнтованим.
- ☐ Можу контролювати свої емоції, але бувають моменти слабкості.

☐ Зберігаю повний контроль над своїми емоціями і діями, навіть у найскладніших ситуаціях.

22. Як часто Ви берете відповідальність за результати ваших рішень?

- ☐ Завжди
- ☐ Час від часу
- ☐ Рідко
- ☐ Ніколи

23. Чи готові ви брати на себе відповідальність за рішення, навіть якщо вони можуть мати непередбачувані наслідки?

- ☐ Так, я готовий брати на себе всю відповідальність
- ☐ Мені важко, але я намагаюсь діяти в межах своєї компетенції
- ☐ Я намагаюсь уникнути таких ситуацій
- ☐ Я рідко беру на себе таку відповідальність

24. Як Ви ставитесь до того, щоб бути лідером і приймати рішення за інших?

- ☐ Я готовий до цього і комфортно почуваюся в ролі лідера
- ☐ Я можу бути лідером, але це не завжди комфортно
- ☐ Я намагаюсь уникати лідерства та прийняття відповідальних рішень
- ☐ Я не хочу бути лідером взагалі

25. Оцініть власні професійні навички за шкалою від 1 до 5, де 1 — низький рівень, а 5 — дуже високий рівень.

- ☐ Володіння військовими тактиками: ____ /5
- ☐ Знання спеціальних інструкцій та нормативних документів: ____ /5
- ☐ Вміння керувати підлеглими/колегами: ____ /5
- ☐ Стратегічне та тактичне планування ____ /5

26. Оцініть свій рівень фізичної підготовленості:

- ☐ Силкові вправи (віджимання, підтягування тощо): ____ /5
- ☐ Витривалість (біг, плавання, марш): ____ /5
- ☐ Гнучкість (статичні та динамічні вправи): ____ /5

27. Які заходи Ви вживаєте для покращення своїх професійних навичок?

- ☐ Книги/курси:
- ☐ Учіння на полігоні:
- ☐ Самостійне вивчення стрілецької та іншої зброї:
- ☐ Інші форми розвитку _____

Дата заповнення анкети _____